

decisive. At the beginning of the XIX century, due to the lack of professional educational institutions in Russia, composers themselves became the music teachers. They developed musical pedagogy in the process of creating their own works and preparing them for performance.

M. Glinka as the founder of Russian classical music inevitably included the pedagogical component in his field of activity. Being mainly an author of vocal works and a fine singer, M. Glinka focused on vocal pedagogy. In this sense, Glinka's creative activity continued the traditions of his predecessors such as A.Varlamov, A.Gurilov, A.Verstovsky and others.

The article examines the pedagogical activities of Glinka as an important part of the whole creative path of the composer. Glinka's Vocal Pedagogy grew in close connection with the creation and execution of his works, from the need to educate new artistic forces.

The article analyzes of the main sources that have influenced on the formation of the composer's vocal pedagogy (Italian opera culture, national singing traditions, Russian church culture), its national aspirations and fundamental importance.

Outlined the some vocal-methodical principles of Glinka, technical issues of voice, expressive singing, diction, tone, etc., concentrated in his sketches and exercises, demonstrated numerous students of the composer. The most complete methodological aspirations of M. Glinka were recorded in "Exercises" and "The school of singing". Some kind of pedagogical interest are also collections of vocalizes - "Seven etudes", "Six etudes" and "Four exercises".

Key words. M.Glinka, Russian music, elucidative, pedagogical activity, vocal pedagogic.

REFERENCES:

- 1.Asafjev B.V. Glinka. M.-L., 1950. 310 s.
2. Bagadurov V.A. Oчерki po istorii vokalnoj pedagogiki. M., Muzgiz, 1963. 268 s.
- 3.Barsov J. Vokalno-ispolnitelskie i pedagogicheskie printsipi M.I. Glinki. L.: Muzika, 1968. 68 s.
- 4.Glinka M.I. Zapiski. M.: Muzika, 1988. 222 s.
- 5.Glinka M.I. Polnoe sobranie sochinenij. T.11. Vokalno-pedagogicheskie sochineniya. M., 1963. 303 s.
- 6.Denisova G. Oчерki po istorii vokalnoj pedagogiki v Rossii. Cheljabinsk, 2004. 205 s.
- 7.Drobyshevskaja N.S. Vokalnaja rabota v Pridvornoj pevcheskoj kapelle vo vremena dyrektorstva D.S.Bortnjanskogo// Muzikalnaja kultura glazami molodych uchonych: sb. nauch.trudov RGPU im. A.I.Gertsena. SPb.: Asterion, 2012. Vyp. 7. S. 52-58.
- 8.Levashova O.E., Kandinskij A.I. Istorija russkoj muziki. Vyp.2.: M.I.Glinka. M., 1987. 218 s.
- 9.Livanova T. Pedagogicheskaja dejatel'nost' russkich kompozitorov-klassikov. M.-L.: Muzgiz, 1951. 100 s.
- 10.Rogachova M. A. Russkaja vokalnaja shkola kak fenomen kulturnogo sinteza: XVI-pervaja polovina XIX veka // Sovremennye aspekty chudoestvennogo sinteza v muzikal'nom iskusstve: sb. st. Rostov-na-Donu, 2009. S. 299-309.
- 11.Serov A.N. Vospominanija o Michaele Ivanoviche Glinke. L.: Muzika, 1984. 55 s.

Статтю подано до редколегії 28.01.2018 р.

УДК 929 Флоренський: [2+1](470+571)18/19

Ірина Швець

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
професор (Україна)

Творчість П.О. Флоренського в контексті релігійно-філософської проблематики XIX – початку XX століття

Анотація. У статті досліджено концептуальні зв'язки богословських поглядів П.О. Флоренського з ідеями видатних філософів та епістемологів XIX – початку XX століття. Проаналізовано богословську інтерпретацію П.О. Флоренським природи релігійної догматики, характеру релігійного знання; встановлення характеру зв'язку між індивідуальним релігійним досвідом і релігійною традицією. Особливості його творчої діяльності досліджені в контексті актуальної релігійно-філософської проблематики того часу, що обумовлює як спадкоємність, так і новизну його філософських поглядів в історичному контексті.

Ключові слова: Творча діяльність, релігійно-філософська проблематика, епістемологія релігійної догматики, історія християнства.

Кожна епоха формує свій образ світу, що знаходить втілення в специфічному світогляді людини: релігійних поглядах, системах думки, світі уяви, усвідомленні цінностей, життєвої позиції, спрямованості творчості. Рубіж XIX – XX ст. став часом народження нових культурних світів, парадоксальних ідей і форм, розквіту творчості великих діячів філософії, науки і мистецтва. В. Вернадський, М. Драгоманов, Н. Бердяєв, Вл. Соловйов, А. Білий, В. Кандинський, М. Волошин, М. Грушевський та інші – плеяда митців, які залишилися духовно вільними в суперечливих соціокультурних обставинах того історичного періоду.

В.І. Вернадський, великий мислитель, стверджував нерозривний зв'язок між наукою і духовним світом людини: «У світі реально існують лише особистості, що створюють і висловлюють наукову думку, що проявляють наукову творчість - духовну енергію». До подібних осіб він відносив і діяча мистецтв – П.О. Флоренського, з якими був духовно близьким [2, с. 147].

Павло Олександрович Флоренський (1882 – 1937) філософ, натураліст, богослов, мистецтвознавець, лінгвіст, поет, він, працюючи в багатьох сферах людської діяльності, зробив помітний вклад у скарбницю світової культури. «Руський Леонардо да Вінчі», «Ломоносов XX століття» – характеристики з одного боку. «Містифікатор», «стилізатор православ'я» – констатують опоненти. Інші ж, навпаки, підкреслюють філігранний аналіз історичних реалій в його роботах з античної філософії або давньоруського іконопису.

В останній час творчість П.О. Флоренського розглядають з особливою увагою. Широкий спектр теоретичних, а також практичних інтересів П.О. Флоренського в філософії, релігії, мистецтві досліджувався в працях сучасних науковців. Про роль науки і філософії як типів мови в контексті антроподіцеї Флоренського писав ігумен Андронік (Трубачев), А.С. Горелов, Н.Н. Павлюченков; розгляд світоглядних аспектів трактування науки у Флоренського, що охоплює і тему науки як символічного опису, проведено А.Н. Павленком, А.Н. Паршиним. Деякі аспекти гносеології Флоренського розглянуті в роботі І.А. Свиридова, А.В. Соболева. Однак не можна стверджувати, що всі аспекти творчості П.О. Флоренського розкриті повною мірою. Глибинний пласт його філософії ще до кінця не досліджений і не розкритий в зв'язку з неосаяжністю сфер його ідей. Зокрема недостатньо висвітлене і проаналізоване уявлення П.О. Флоренського про релігійну догматику в контексті філософської та релігійної проблематики західного і російського богослов'я XIX – початку XX ст. і в співвідношенні з загальним вченням християнської Церкви.

Метою статті є осмислення творчості П.О. Флоренського, аналіз його філософської інтерпретації релігійної догматики, визначення специфіки релігійної свідомості і встановлення підходів до розуміння сутності релігії; виявлення гносеологічного статусу і характеру релігійного знання в контексті трактувань догматичних положень західними і російськими мислителями XIX – початку XX ст.

До кінця XIX ст. в філософії сформувався ряд напрямків, що стосуються вивчення релігійних явищ: філософія, феноменологія, психологія релігії. Їх поява була зумовлена інтересом до сфери релігійного життя і спробою дати наукове пояснення феномену релігії. Предметом дискусії ставало доказ об'єктивності або суб'єктивності «переживання» і «досвіду» в релігії; теорія пізнання або епістемологія релігійної догматики, «чи містить вона в собі будь-яке реальне знання свого предмету або є чистою «теорією», створену з певною, може бути виключно утилітарною, метою» [7, с. 62].

Історично постановку проблеми співвідношення релігійного досвіду і релігійної традиції можна пов'язати з двома процесами, які викликали реакцію європейської релігійної свідомості на поширення раціоналізму і позитивізму на початку XIX ст.

Німецький історик і богослов XIX століття Фрідріх Шлейермахер пов'язував суть релігії з особливим релігійним почуттям. Згідно Шлейермахеру, релігія – це «життя в нескінченній природі цілого, у Всеєдиному Бозі, життя, що володіє Богом у всьому і в Бозі» [7, с. 63]. Шлейермахер будував свої міркування в пантеїстичному ключі і не відрізняв зустрічі з Богом як власне релігійного досвіду від будь-якого іншого досвіду спілкування з духовними сутностями.

Протилежна позиція представлена англійським теологом, педагогом, літератором і католицьким кардиналом Дж. Г. Ньюменом. Він заявив, що з поширенням лютеранства релігія була виведена за рамки Знання і Розуму і зведена лише до почуттів, емоцій, переживань і пристрастей. Це приводить його до висновку, що «в суті Релігії немає нічого об'єктивного, «що в Доктрині все виступає суб'єктивним». У підсумку він заперечує, що «будь-що з пропонованого релігією вчення може бути пізнане напевно» [7, с. 68].

До кінця XIX ст. у філософії релігії поширюється позиція прагматизму, представлена прикладом американського філософа і психолога Вільяма Джеймса, який обґрунтував реальність релігійного життя та її цінність для людини. Джеймс підкреслив суто особистий характер досвіду, коли для переживавшої цей досвід людини «церковна організація з її священнослужителями, обрядами та іншими посередниками між особистістю і божеством – відступають на другий план. Особиста релігія виявляється безсумнівно первинною, ніж

богослов'я і церква» [4, с. 180]. З такого погляду релігійний досвід носить чисто суб'єктивний характер, який неможливо узагальнити єдиною догматичною схемою.

Подібні висновки представили німецький філософ Гадамер Ганс-Георг та теолог евангеліст Рудольф Отто. Вони уявляли суть релігійної догматики як суто людську, суб'єктивну творчість.

На початку ХХ ст. на тлі головного політичного конфлікту епохи різко змінюються основні тектонічні розломи російської філософії. Опозиційні марксизму російські філософи, за рідкісним винятком, виявляються у вимушеній еміграції. Далеко від батьківщини розробляє свою систему християнського екзистенціалізму та "антроподицеї" М. Бердяєв, ведуть філософські дослідження М. Лоський, Н. Ільїн, С. Франк, Л. Карсавін, В. Зеньковський. Серед тих, хто залишився в країні в явній або прихованій опозиції марксизму, розробляють свої оригінальні ідеї А. Лосєв, А. Богданов, М. Бухарін, П.О. Флоренський.

Основними темами російської філософії релігії на початку ХХ ст. були: формулювання філософського визначення релігії на основі встановлення підходів до розуміння сутності релігії; виявлення гносеологічного статусу релігійного досвіду, особливостей процесів пізнання в релігійній свідомості, характеру релігійного знання; встановлення характеру зв'язку між індивідуальним релігійним досвідом і релігійною традицією.

Серед багатьох релігійних філософів ХІХ – ХХ ст. , хто виявляв науковий інтерес до даних проблем, П.О. Флоренський представляє особливий інтерес. «Він не тільки пережив релігійне перетворення і при цьому цілком свідомо й умотивовано здійснив вибір на користь церковного православ'я. Він мав ще досить рідкісну здатність особистого містичного сприйняття, що в його випадку тільки сприяло максимально серйозному ставленню до проблеми суб'єктивності і «психологізму» в релігійному досвіді. У всякому разі, однозначний вибір на користь служіння Церкви, зокрема в священному сані, не тільки не виключив, але, навпаки, зробив необхідним для нього подальші наукові дослідження, в тому числі і в області науки про релігію» [7, с. 62].

Першим проклавши інтелігенції дорогу до православного священства, отець Павло Флоренський став сполучною ланкою між духовенством і світською інтелігенцією, яка шукала духовної опори в Церкві. Багатьох він навернув до віри, багатьох застеріг і втримав від згубного шляху.

Випускник фізико-математичного факультету Московського університету (1904) і Московської духовної академії (1908) П.О. Флоренський викладав в Духовній академії історію філософії, прийняв сан священника (1911), захистив магістерську дисертацію.

Своє життєве завдання П.О. Флоренський розумів як прокладання шляхів до майбутнього цілісного світогляду, що поєднує віру і розум, інтуїцію і дискурс, богослов'я та філософію, мистецтво і науку. Абстрактні філософські побудови були йому чужі, а власні він називав "конкретною метафізикою". Богословські праці Флоренського належать до області апологетики, він розробляв тематику теодицеї і антроподицеї. Однією з основних характеристик буття в його нинішньому занепадомому стані вважав антиномічність. Світ надтріснутий, і причина цього гріх і зло. Шлях теодицеї можливий не інакше як благодатною силою Бога, антиномічність долається подвигом віри і любові. [1, с. 304].

Тема входження в Церкву — центральна в ранній творчості П.О. Флоренського. Їй присвячено головну працю цього періоду – «Стовп і ствердження Істини» (1914). Він здійснив спробу розробки православної теодицеї. П.О. Флоренський продовжує розвиток концепції всеєдності, що йде від Володимира Соловйова, коли всі речі в їх внутрішньому взаємозв'язку і взаємодії утворюють єдине ціле [5, с. 104]. Рухаючись шляхом логічних міркувань, П.О. Флоренський хотів прийти через філософський дискурс до змісту християнських догматів, тим самим обґрунтувавши їх та надавши їм нового гносеологічного статусу. Реакції на цю працю були різні — інтелігенція, філософи були в цілковитому захопленні, адже вони не чекали від священника, викладача Духовної академії таких сміливих філософських пошуків. Водночас консервативні російські богослови (архімандрит Никанор (Кудрявцев) звинувачували Флоренського в усіх смертельних гріхах. Справді, їм важко було зрозуміти, як у дисертації на здобуття наукового ступеня магістра богослов'я (скорочену версію роботи отець Павло Флоренський презентував як магістерську дисертацію, щоправда, змінивши її назву на «Про духовну істину») можна цитувати Моріса Метерлінка — письменника, далекого від православ'я .

У 1918 році Московська духовна академія перемістилась із Сергієвого Посада в Москву, а потім взагалі закрилася під тиском радянської влади. Однак саме на цей період припадає найбільш плідний етап творчості отця Павла. Він пише такі праці, як «Філософія культу», «Іконостас», «Біла водорозділів думки» та інші — всі вони стали пізніше класичними роботами російського богослов'я. Все своє життя отець Павло Флоренський, поки це було можливо, не припиняв своєї творчості як християнський мислитель. До кінця своїх днів не знімав з себе чернечого облачення, розстріляний в 1937 році в Соловках.

Таким був шлях священика Павла Флоренського. Завжди незручний, незрозумілий для свого оточення, завжди готовий вести багатогодинну дискусію про особливості голландського живопису XVI століття чи проблему обчислення диференціалів, філософську систему Готфріда Лейбніца чи літургійні піснеспіви Великого посту. Людина-енциклопедія — богослов, філософ, філолог, мистецтвознавець, літературознавець, експерт з музейної справи, математик, фізик, геолог, хімік, поет [3]. П. О. Флоренський був «мислитель і дослідник» у широкому значенні цих слів. Сучасній науці ще належить глибше зрозуміти і оцінити багатогранну творчість цього видатного філософа і богослова.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Андроник, игумен. Священник Павел Флоренский - профессор МДА и редактор «Богословского вестника» // Богословские труды. Сб. 28. Москва: 1987. 308с.
2. Берестовская Д. С. В. И. Вернадский и П. А. Флоренский – судьбы русских мыслителей // Ученые записки ТНУ им. В. И. Вернадского. Серия: Философия. Культурология, Политология. Социология. Симферополь, 2013. Т. 24(65), №3. 388 с.
3. Верстюк І.О. Ствердження істини. До 125-річчя з дня народження та 70-річчя з дня мученицької смерті о. Павла Флоренського (1882—1937). URL: https://dt.ua/SOCIETY/stverdzhennya_istini_do_125-richchya_z_dnya_Narodzhenniyata_70-richchya_z_dnya_muchenitskoyi_smerti.html - дата звернення 22.01.2018.
4. Джеймс У. Прагматизм: новое название для некоторых старых методов мышления / Пер. с англ. П. Юшкевича. Изд. 3-е. Москва : ЛКИ, 2011. 240с.
5. Концепт религиозного обращения в философии Вл. Соловьева // Вестник Православного Свято-Тихоновского Гуманитарного Университета. №2, 2004. С. 159-189
6. Ньюмен Дж. Г. Идея Университета/ пер. с англ. С. Б. Бенедиктова. Минск: БГУ, 2006. 208 с.
7. Павлюченков Н.Н. П.А. Флоренский о религиозном опыте и религиозной догматике // Вестник ПСТГУ: Богословие. Философия 2014. Вып. 2 (52). С. 61–77.

Ирина Швец

Винницкий государственный педагогический университет имени Михаила Коцюбинского, профессор (Украина)

Творчество П.А. Флоренского в контексте религиозно-философской проблематики XIX — начала XX века

Аннотация. В статье исследованы концептуальные связи богословских взглядов П.А. Флоренского с идеями выдающихся философов и эпистемологов XIX- начала XX века. Проанализированы богословская интерпретация П.А. Флоренским природы религиозной догматики, характера религиозного знания; установления характера связи между индивидуальным религиозным опытом и религиозной традицией. Особенности его творческой деятельности исследованы в контексте актуальной религиозно-философской проблематики того времени, что обуславливает как преемственность, так и новизну его философских взглядов в историческом контексте.

Ключевые слова: Творческая деятельность, религиозно-философская проблематика, эпистемология религиозной догматики, история христианства.

ABSTRACT

Irina Shvets

Vinnitsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsiubynsky, Professor (Ukraine)

P.A. Florensky's works in the context of the religious philosophical problems of the XIX— the beginning of XX century

By the end of the 19th century, a number of philosophical directions had been developed in philosophy: philosophy, phenomenology, psychology of religion, which were due to interest in the sphere of religious life and an attempt to give a scientific explanation to the phenomenon of religion. The subject of the discussion was the proof of objectivity or subjectivity of "experience" and "experience" in religion.

Creativity of P.O. Florensky is considered with special attention. A wide range of theoretical as well as practical interests of P.O. Florensky in philosophy, religion, and art was researched in the

writings of modern scholars. However, the deep stratum of his philosophy has not yet been studied and not disclosed in connection with the vastness of the spheres of his ideas. Including insufficiently highlighted and analyzed the idea of P.O. Florensky on religious dogma in the context of philosophical and religious issues of Western and n theology of the XIX - early XX centuries. and in relation to the general doctrine of the Christian Church.

The article deals with the conceptual connections of theological views of P.O. Florensky with the ideas of prominent philosophers and epistemologists XIX-the beginning of the XX century. The theological interpretation of P.O. Florensky nature of religious dogma, the nature of religious knowledge; establishing the nature of the connection between individual religious experience and religious tradition; the peculiarities of his creative activity are researched in the context of the actual religious-philosophical problems of that time, which determines both the continuity and the novelty of his philosophical views in the historical context.

Key words: creative activity, religious and philosophical problems, epistemology of religious dogma, history of Christianity.

REFERENCES:

1. Andronik, igumen. Svyashchennik Pavel Florenskiy - professor MDA i redaktor «Bogoslovskogo vestnika» // Bogoslovskie trudy. Sb. 28. Moskva: 1987. 308s.
2. Berestovskaya D.S. V.I. Vernadskiy i P.A. Florenskiy – sudby russkikh mysliteley // Uchenye zapiski TNU im. V. I. Vernadskogo. Seriya: Filosofiya. Kulturologiya, Politologiya. Sotsiologiya. Simferopol, 2013. T. 24(65), №3. 388 s.
3. Verstyuk I.O. Stverzhennya istyny. Do 125-richchya z dnya narodzhennya ta 70-richchya z dnya muchenyts'koyi smerti o. Pavla Florens'koho (1882 — 1937). URL: https://dt.ua/SOCIETY/stverzhennya_istini_do_125-richchya_z_dnya_Narodzhennyata_70-richchya_z_dnya_muchenitskoyi_smerti.html - дата звернення 22.01.2018.
4. Dzheymys U. Pragmatizm: novoye nazvaniye dlya nekotorykh starykh metodov myshleniya / Per. s angl. P. Yushkevicha. Izd. 3-ye. Moskva : LKI, 2011. 240s.
5. Kontsept religioznogo obrashcheniya v filosofii VI. Solov'yeva // Vestnik Pravoslavnogo Svyato-Tikhonovskogo Gumanitarnogo Universiteta. №2, 2004. S. 159-189
6. N'yumen Dzh. G. Ideya Universiteta/ per. s angl. S. B. Benediktova. Minsk: BGU, 2006. 208s.
7. Pavlyuchenkov N.N. P.A. Florenskiy o religioznom opyte i religioznoy dogmatike // Vestnik PSTGU: Bogosloviye. Filosofiya 2014. Vyp. 2 (52). S. 61–77.

Статтю подано до редколегії 9.02.2018 р.

УДК 373.2.015.31:392

Наталія Мозгальова

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
доктор педагогічних наук, професор (Україна)

Ірина Барановська

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат педагогічних наук, доцент (Україна)

Наталія Ліва

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського,
кандидат мистецтвознавства, старший викладач (Україна)

Європейський архетип сакрального в контексті історичного конфлікту віри та знання

Анотація. У статті розглядається еволюція взаємодії носія європейської культурної традиції із сферою сакрального на різних етапах соціально-історичного розвитку. Ця взаємодія досліджується у контексті діалектичного протистояння віри і знання як основоположних форм духовної екзистенції людини. Послідовно простежуються різні стадії зазначеного конфліктного протистояння впродовж європейської історії. Увага акцентується на назрілій необхідності вирішення означеної проблеми, що досягла кульмінаційної гостроти у ХХ столітті.

Ключові слова: сакральне, діалектичне протистояння, культура, духовність, криза, європейське суспільство, інститут церкви, християнство, «маятникові рухи», картина світу.